

TÜRKİYE İŞÇİ TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ VE İŞÇİLERİN İLK KİTLESEL YÜRÜYÜŞÜ: ÇORUM BELEDİYE İŞÇİLERİNİN YÜRÜYÜŞÜ

A BRIEF OUTLOOK ON REPUBLIC OF TURKEY'S HISTORY OF LABOURER AND THE FIRST MASSIVE MARCH OF LABOURERS: THE MARCH OF MUNICIPALITY OF ÇORUM WORKERS

DOĞAN DUMAN* - BERRİN BAYBURT **

DUMAN, Doğan- BAYBURT, Berrin, (2018), "Türkiye İşçi Tarihine Kısa Bir Bakış ve İşçilerin İlk Kitlesele Yürüyüşü: Çorum Belediye İşçilerinin Yürüyüşü", Belgi Dergisi, C.2, S.16, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Yaz 2018/II, ss. 944 – 960.

Öz

Türkiye’de çalışanların bazı kazanımlar elde etmek ve sahip oldukları hakları korumak amacıyla 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren başta iş bırakma olmak üzere birçok farklı eyleme giriştikleri bilinmektedir. Bu eylemler çoğunlukla yasal bir zeminde gelişmemekle birlikte Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. İşçilere sendikal hakların tanınması ise 20 Şubat 1947’de çıkarılan kanunun yürürlüğe girmesiyle mümkün olabilmıştır. Böylelikle daha önce fiili olarak faaliyet gösteren sendikalar yasal nitelik kazanabilmişlerdir. Grev ise, 1961 Anayasası’nda bir hak olarak yer almış, fakat bu hakkın kullanılabilmesine yönelik düzenlemeler 1963 yılında tamamlanabilmiştir.

İşçi eylemleri sözkonusu olduğunda ilk akla gelen grev olmakla birlikte, grev dışında birçok eylem türünden de sözedilebilir. Araştırmanın ana konusu olan “Çorum Belediye İşçilerinin Yürüyüşü” de bu eylem türlerinden biridir. Araştırmada öncelikle Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinden 1960’lı yıllara kadar geçen süreçte Türkiye’deki işçi eylemlerinin tarihçesine genel olarak değinilmiş, daha sonra ise nitelik açısından Türkiye’de bir ilk olma özelliği taşıyan Çorum Belediye İşçilerinin eylemlerinin neden ve sonuçları üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İşçi hareketi, Örgütlenme, Grev, Yürüyüş

Abstract

It has been known that employees in Turkey get started on several protests including primarily strike action since the last quarter of 19th Century. Those protests which were developing without legal basis, also kept going on during the term of Republic of Turkey. According union rights for labourers could be possible by means of evoking a law which enacted on February 20th 1947. Thus syndicates which operating as being de facto, could gain legal status. As for right to strike, it was a part of 1961 constitution act as being a right; however regulations that were aimed at exercising a rights could be completed in 1963.

When it comes to protests of labourers, the first thing that spring to mind is strikes, in addition to strikes there are many kinds of labour unrest. “March of Municipality of Çorum Workers” which is the major issue in this academic research is one of these kind of labor unrest. In this research history of labour unrests that from late Ottoman Empire era to 1960s’, have been mentioned and then causes and effects of protests that put through by Municipality of Çorum Workers that has been the first in term of quality, have been stressed.

Keywords: Labour Movement, Organization, Strike, March

*Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Türkçe Ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD, İzmir, dogan.duman@deu.edu.tr, (orcid.org/0000-0002-4662-9942)

**Dr, Turgutlu Bilim ve Sanat Merkezi, İzmir, berrinbayburt82@gmail.com, (orcid.org/0000-0003-2237-4583)

Giriş

Grev, miting, iş durdurma, iş yavaşlatma ve yürüyüşlerden oluşan ve çeşitli nedenlerle işçiler tarafından girilen eylemler bir bütünsellik içerisinde göz önünde bulundurulmadan işçi sınıfının tarihi sağlıklı bir şekilde değerlendirilemez. İşçi eylemleri denildiğinde öncelikle, örgütlü işçilerin yaptıkları eylemler ya da sendikalaşmak için gerçekleştirilen girişimler akla gelir. Oysa işçi hareketi, ne sadece sendikaların, ne de sendikalaşmak isteyen işçilerin yaptıkları eylemlerden ibarettir. İşçilerin fabrikasında, mahallesinde, evinde, kısacası tüm ekonomik-sosyal-kültürel yaşamında ortaya çıkan ilişkilerden etkilenen eylemlerinin, öteden beri işyeri merkezli ve işçilerin inisiyatifine dayanan grevler, fabrika işgalleri, kısa süreli iş durdurmalar, yürüyüşler şeklinde hayata geçirildiği görülmektedir.¹

Türkiye işçi tarihinde çalışma yaşamına ilişkin ilk düzenlemelerin Osmanlı Devleti'nin son döneminde yapıldığı ve bunun 1850'li yıllara kadar geri götürülebileceği ileri sürülmektedir.² Bu düzenlemelere bağlı olarak ilk işçi eylemlerinin de bu süreçte yaşandığı söylenebilir. Toplu iş ilişkilerine yönelik ilk yasa 1909 tarihli Tatil-i Eşgal Kanunu, çalışma ilişkilerini bütünsel bir biçimde düzenleyen ve grev hakkına ilişkin katı yasakların yer aldığı ilk iş yasası ise 1936 tarihli 3008 sayılı bu yasa aynı zamanda örgütlenmeye ilişkin de bir yasak getirmekteydi. Bu yasak, 1946 yılında II. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan görece özgürlük ortamında Cemiyetler Kanunu'nda yapılan düzenleme ile sona ermiştir. 1947 tarihli ilk Sendikalar Kanunu'nun çıkarılmasıyla ise örgütlenme hakkı sınırlı bir biçimde de olsa yasal düzenlemeye kavuşmuştur. Bununla birlikte toplu sözleşme ve grev konusundaki yasak 1961 Anayasası'nın yürürlüğe girmesine kadar devam etmiştir.³ 1961 Anayasası ile anayasal güvenceye kavuşturulan grevli toplu sözleşmeli sendikal hakların 1960-1963 sürecinde yasallaşması aşamasında ise birçok işçi eylemi gerçekleşmiştir. 31 Aralık 1961 tarihinde yapılan "Saraçhane Mitingi", 3 Mayıs 1962 tarihli "Açların Yürüyüşü", ve 28 Ocak 1963'teki "Kavel Grevi" 1961-1963 döneminde yaşanan önemli eylemler olarak verilebilir.

Belediye işçilerinin grev hakkının kazanılmasından sonra gerçekleştirdikleri ilk eylem ise, 7 Kasım 1963 tarihinde başlayan Bursa Belediyesi otobüs şoförlerinin grevidir. Grev, 27 Kasım'da işçilerin haklarını elde etmeleriyle sonuçlanmıştır. Araştırmanın konusu olan ve 27 Temmuz 1966'da Çorum'da başlayan ve 31 Ağustos'ta İstanbul'da sona eren "Çorum Belediyesi İşçilerinin Yürüyüşü" eylemi ise, niteliği açısından bir ilk olması ve sadece Türkiye'de değil, uluslararası işçi sendikaları arasında da yankı bulması açısından dikkat çekicidir. Örneğin Uluslararası Kamu Çalışanları Sendikaları Federasyonu (PSI), yürüyüşü desteklediğini açıklamış ve Genel-İş Sendikası Başkanı Abdullah Baştürk'ü Helsinki'de yapılacak konsey toplantısına davet etmiştir. PSI ayrıca sorunun çözümü için Başbakan Süleyman Demirel nezdinde de girişimde bulunmuştur. Bazı siyasal partiler de dahil olmak üzere çeşitli çevrelerden ilgi ve destek gören bu eylem, işçilerin taleplerinin büyük ölçüde kabul edilmesiyle sonlanmıştır.

1-Osmanlı Devleti Döneminde İşçi Hareketleri

Türkiye'de işçi hareketinin tarihi, Cumhuriyet öncesinde yaşanan gelişmelere kadar uzanır. Genellikle Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'da yoğunlaşan fabrikalarda çalışan işçilerin gerçekleştirdikleri ilk örgütlenmeler, Avrupa'daki işçi hareketinden çok

1 Erkan Aydoğanoglu, "60'lı Yıllarda İşçi Sınıfı Mücadelesi ve DISK'in Kuruluş Süreci", *Özgürlük Dünyası*, S. 245, Eylül 2013, <https://ozgurlukdunyasi.org/yazarlarimiz/527-erkanaydoganoglu>. Son erişim tarihi: 24 Şubat 2018.

2 Bu konuda geniş bilgi için bkz. Kadir Yıldırım, *Osmanlı'da İşçiler (1870-1922): Çalışma Hayatı, Örgütler, Grevler*, 3. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.

3 Feyza Turgay, "1960-1963 Dönemi İşçi Eylemlerine Aşağıdan Bakmak", *İnsan&İnsan*, Y. 4, S.13, Yaz 2017, s.253-254.

Türkiye İşçi Tarihine Kısa Bir Bakış ve İşçilerin İlk Kitlesele Yürüyüşü: Çorum Belediye İşçilerinin Yürüyüşü

sonra ortaya çıkmıştır. Bu gecikmenin en önemli nedeni ise Osmanlı coğrafyada yaşayan insanların neredeyse tamamının toprağa bağlı olarak yaşamaları ve sanayileşme çabalarının çok geç bir dönemde başlamasıdır.

Çalışanların haklarının savunan örgütlerin ortaya çıkması, öncelikle işçi sınıfının varlığını gerektirir. Batı toplumlarının sanayi devrimine öncülük etmiş olmaları, kapitalist topluma özgü sınıflaşmayı hazırlayan koşulların da öncelikle burada yaşanmasına neden olmuştur. Sanayi devrimini ve bu oluşuma eşlik eden yeni üretim ilişkilerini geç kurabilen toplumlarda ise işçi sınıfının ve buna bağlı olarak işçi hareketinin ortaya çıkışı da aynı ölçüde geç olmuştur.⁴ Buna paralel olarak Türkiye tarihinde işçi hareketi Batı ile kıyaslandığında bir hayli geç başlamıştır.

Sanayileşme sonrasındaki modern dönemler sözkonusu olduğunda Osmanlı Devleti'ndeki ilk grev, herhangi bir yasal dayanağı olmamasına rağmen 1863'te Zonguldak kömür madenlerinde gerçekleştirilen işçi grevidir. Ardından Şubat 1872'de İstanbul'da Beyoğlu Telgrafhane işçilerinin grevi baş göstermiştir.⁵ 1870'li yıllarda ise ülkede yaşanan çok ciddi ekonomik sorunlar nedeniyle özellikle devlet sektöründe çalışanlar, aylarca ücretlerini alamamışlardır. Bunun bir sonucu olarak demiryolu işçileri, iskele hamalları, terzihane işçileri, duvarcılar gibi farklı iş kollarında da grevler sıklaşmaya başlamıştır.⁶ Grev için o dönemde kullanılan terim "*tatil-i eşgal*"dir. Bu tarihten II. Meşrutiyet'in ilanına kadar geçen süreçte yaklaşık altmış grev hareketinden söz etmek mümkündür.⁷ İşçi grevlerinin yaşandığı bu yıllar ilk işçi örgütlenmelerinin de kurulduğu yıllar olmuştur. Bu ilk örgütlenmeler sendika veya işçi örgütü olmaktan çok bir tür hayır cemiyetleriydi. Yapılan araştırmalar, işçilerle ilgili kurulan ilk cemiyetlerden birinin 1871'de kurulan Ameleperver Cemiyeti olduğunu göstermiştir.⁸ *Grand Orient'e* bağlı *I Prodos* locası tarafından kurulan ve aralarında Türk, Rum ve bazı gayrimüslim hayırsever kişilerin de bulunduğu "Ameleperver Cemiyeti" gerek nizamnamesinde gerekse 1874 yılı genel meclis toplantısı için basına verdiği ilanda kuruluş amacının "*fakir ve muhtacine iane*" sağlamak olduğunu açıkça belirtmiştir.⁹ Sınıfsal özellik taşıyan ilk örgütlenme olan, Amele-i Osmani Cemiyeti (Osmanlı Amele Derneği) ise 1894'te Tophane Fabrikalarında çalışan bir grup işçi tarafından kurulmuştur. Gizli oluşu ve II. Abdülhamid'e karşı takındığı tavırdan dolayı yarı sendikal, yarı siyasal bir görüntü arz eden "Amele-i Osmanî Cemiyeti" o sırada Paris'te faaliyet gösteren Jön Türklerle temasa geçmiş, yabancı basın yayın organları vasıtasıyla Avrupa kamuoyunun dikkatini Türk işçi sınıfının sorunlarına çekmeye çalışmıştır.¹⁰ Gizli bir örgütlenme olan bu cemiyet, varlığının öğrenilmesi ile üyeleri sürgün edilmiş ve bir yıllık faaliyetinin ardından kapatılmıştır.¹¹

1908 yılında ise II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi ile ortaya çıkan özgürlükçü ortamın da etkisi ile grevlerde çok sayıda artış yaşanmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanından yılın sonuna kadar

4 Engin Sezgin, *Bir Sendika Tarihi: Genel-İş (1962-1980)*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Ankara 2006, s.6-7. Türkiye'de işçi sınıfının teorik arka planı tartışmaları için bkz. Engin Berber, "İkinci Meşrutiyet Döneminde Domino Etkisi Yapan Bir Eylem: İzmir Liman İşçileri", *EJTS*, 11, 2010.

5 Yavuz Selim Karakışla, "Osmanlı Sanayi İşçisi Sınıfının Doğuşu 1839-1923", *Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine İşçiler 1839-1950*, (der. Donald Quataer Eric Jan Zürcher, çev. Cahide Ekiz), İstanbul: İletişim Yayınları, 1988, s.30.

6 Oya Sencer, *Türkiye'de İşçi Sınıfı*, İstanbul: Habora Kitabevi Yayınları, 1969, s.113, s.134-136.

7 Sezgin, *a.g.t.*, s.8.

8 Karakışla, *a.g.m.*, s.38.

9 Serkan Erdal, "Osmanlı Sanatkâran Cemiyeti", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2015 19 (1), s.164.

10 Erdal, *a.g.m.* s.165.

11 "Osmanlı'da İşçi Hareketleri ve Osmanlı Sosyalist Fırkası", www.dunyabulteni.net/tarihten.../osmanlida-isci-hareketleri-ve-osmanli-sosyalist-firka. Son erişim tarihi: 14 Şubat 2018.

birkaç ay içerisinde toplam 111 grev yapılmıştır.¹² Bunun üzerine grev hareketlerindeki artış karşısında, İttihat ve Terakki Cemiyeti, 8 Ekim 1908'de "Tatil-i Eşgal Cemiyetleri Hakkında Kanun-ı Muvakkat" adı ile yaptığı bir düzenlemeyi, Mebusan Meclis'ine sevk bile etmeden "Heyet-i Vükela" (Bakanlar Kurulu) kararıyla yürürlüğe koymuştur.¹³ Bu kanun grevi yasaklamamış ve belli koşullara bağlamış olmasına rağmen, sendikalaşmayı kesin olarak yasaklamıştır.¹⁴ Dikkat çekilen konulara bakıldığında bu geçici kanun hakkında bir fikir edinilebilmektedir.

1. Demiryolu, liman, rıhtım, tramvay, su havagazı, elektrik gibi kamu hizmeti gören işlerinde çalışan hizmetli ve işçiler devlet daireleri, Düyun-ı Umumiyye ve Reji idarelerinde çalışan memurlar gibi greve gidemezler.

2. Bu tür işyerlerinde grev girişimleri genel menfaatle bağdaşmaz.

3. Halinden memnun olmayan ya durumunun düzeltilmesine dilekçeyle başvurarak talep eder ya da işyeriyle kesin kez ilişkisini kesmek üzere istifa eder.

4. Ticaretin ve genel güvenliğin sektöre uğramasına mahal bırakmamak üzere Takvim-i Vakayi'nin on birinci nüshasıyla grevlerin yasaklanmasına dair bir yasa yayınlanmıştır. Yukarıdaki, gerekçe ve genelgeçerlik yönü sıra, dönemin dergi ve gazetelerinde de yasanın grevleri yasaklayıcı yönü birçok kez vurgulanmıştır: 1909 başlarında yayın yaşamına giren İşçiler Gazetesi kanun-ı muvakkattan söz ederken "grevler aleyhinede bir kanun" olduğunu belirtmişti. Cavit Bey, Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası'nda, hükümeti eleştirerek işçiyi memura benzetip grev hakkından mahrum bıraktığına değinmişti.¹⁵ Dolayısıyla bu geçici kanuna bağlı uygulamada grevler de neredeyse imkansız hale getirilmiştir. 8 Ağustos 1909'da Mebusan Meclis-i tarafından onaylanan ve kesinleşen bu kanun¹⁶ ile kamu hizmeti yapan işçilerin, yani demiryolları, tramvay, liman işletmeleri, su ve havagazı şirketleri, Duyun-u Umumiyye ve reji idarelerine bağlı çalışan işçilerin grev yapması yasaklanmış, buna uymayanlar hakkında ağır hapis ve para cezaları getirilmiştir.¹⁷ Bu yaptırımlarla birlikte grevler yok denecek noktaya gelmiştir Nitekim Tatil-i Eşgal Kanunu'nun çıktığı 1909'dan 1915 yılına kadar ancak 38 grev yapılmıştır. Bu dönemde yapılan grevlere bakıldığında ise, grevlerin çoğunun dokuma, gıda sanayii ve madencilik işkollarında yapıldığı görülmektedir.¹⁸ Bu süreçte grev sayılarında yaşanan düşüş İttihat ve Terakki yönetiminin işçi hakları alanındaki örgütlenmeleri ne ölçüde baskı altına aldığının da göstergesidir.

12 Şehmus Güzel, *Türkiye'de İşçi Hareketleri 1908-1984*, İstanbul: Kaynak Yayınevi, 1996, s.31.

13 Cem Doğan, "Türk İş Hukuku ve Çalışma Alanına Uzlaşma Kurulunun Girişi: Tatil-i Eşgal Kanunu Üzerine Bir Değerlendirme", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 31 (2012), s.282.

14 Mesut Gülmez, *Türkiye'de Çalışma İlişkileri (1936 Öncesi)*, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, 1991, ss.314-320. Grevin bütünüyle yasaklanmadığını ileri süren Gülmez'e karşılık farklı yorumlarda bulunan araştırmacılar da vardır. Bu konuda ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. Zafer Toprak, "1909 Tatil-i Eşgal Kanunu ve Grev Yasağı", *Toplum ve Bilim*, S. 13, Bahar 1981, ss.141-156.

15 Zafer Toprak, "1909 Tatil-i Eşgal Kanunu ve Grev Yasağı", *Toplum ve Bilim*, S. 13, Bahar 1981, s.144.

16 8 Ağustos 1909'da Mebusan Meclis-i tarafından onaylanan ve geçici kanunun yerine geçen bu kanunda "hizmet-i umumiyye" kavramı geliştirilmiştir. Genel ilgilendiren hizmetleri yerine getiren işyerlerinde, sendika kurma yasağı getirilmiştir. Aynı zamanda, kurulu sendikalar da kapatılmıştır. Grev hakkı kısıtlanmış, grev uygulamasında önce uzun bir uzlaşma süreci yaşanması öngörülmüştür. 1936 yılında yürürlüğe giren 3008 sayılı iş sözleşmesi kanununa kadar yürürlükte kalmıştır. Kanunun tam metni ve Mebusan Meclisi'ndeki görüşme tutanakları için bkz. A. Gündüz Ökçün, *Tatil-i Eşgal Kanunu 1909, Belgeler Yorumlar*, Ankara: Ankara Üniversitesi SBFY, 1982.

17 Gülmez, *a.g.e.*, s.359.

18 Güzel, *a.g.e.*, s.62. Ayrıca Cumhuriyet öncesinde Türkiye'de işçi ve işletme sayısı konusunda bkz. Tevfik Çavdar, *Milli Mücadele Başlarken Sayılarla Vaziyet ve Manzara-i Umumiye*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1971.

2-Cumhuriyet'in İlanından 1960'lara Kadar İşçi Hareketinin Tarihsel Geçmiş

1923 yılında Cumhuriyet kurulduğunda, Türkiye'de özellikle ekonomi alanında büyük bir çöküntü vardı. Çünkü bağımsızlık savaşı, zaten çok sınırlı olan sermaye birikiminin de erimesine neden olmuştu. Bu durumun doğal sonucu olarak 1923 Türkiye'sinde işsizlik ve yoksulluk çok yaygındı. Buna rağmen kısmen de olsa örgütlü bir işçi kitesinden söz etmek mümkündür. Bu yıllarda Türkiye'de işçi nüfusu genellikle sanayinin geliştiği bölgelerde toplanmıştı. Ülke çapındaki toplam işçi sayısı ise 110.000 civarındaydı. İşçilerin durumu sendikal hak ve özgürlükler açısından incelediğinde ise, Osmanlı döneminden kalma Tatil-i Eşgal Kanunu ile sınırları belirlenmiş bir tablo ile karşılaşmaktadır.¹⁹

1924 yılında yürürlüğe giren yeni Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda sosyal ve ekonomik haklarla ilgili net ifadeler olmamasına ve çalışma ilişkileriyle bağlantılı olarak sendika, toplu pazarlık, grev, sosyal güvenlik, sağlık, konut gibi sosyal ve ekonomik haklar bulunmamasına rağmen²⁰ 1925'e kadar işçi örgütlenmeleri anlamında hızlı bir gelişme gözlenmektedir. Örneğin hükümetle çıkan sorunlar nedeniyle 1924'te kendini fesh eden Türkiye Umum Amele Birliği'nin sol eğimli yöneticileri Amele Teali Cemiyeti'ni kurmuşlardır.²¹ 12 Ağustos 1924 tarihinde, İstanbul'daki işçi örgütlerinin bir araya gelip kurduğu bu örgüt, 1925 yılında "ulusal sendikalar zirvesi" niteliğindeki toplantıyı düzenlemiştir. Bu toplantıya Türkiye'nin dört bir yanından çeşitli sendika ve derneklerden temsilciler katılmış, toplantı sonunda kurulan komisyon, mesai saatleri ile ilgili bir yasa tasarısı hazırlamış ve TBMM'ye sunmuştur. Bu gelişmeler yaşanırken, aynı dönemde Şeyh Sait İsyanı patlak vermişti. Bu isyanın bastırılması için 1925 yılında çıkartılan Takrir-i Sükun Kanunu ise Amele Teali Cemiyeti ve diğer tüm işçi örgütlerini baskı altına aldığı için Türk örgütlenme ve sendikacılık tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Süreç içerisinde tüm örgütlenmelerin ortadan kalkmasıyla birlikte, Amele Teali Cemiyeti de 1928 yılında kapatılmıştır. Bu baskı ve yasaklara rağmen işçilerin çalışma ve yaşam koşullarında bir gelişme olmadığı için, grevler yine de devam etmiştir. İstatistiklere göre, 1925 yılından 1933'e kadar 35 grev yaşanmıştır. Bu grevler sırasında ulaşım ve iletişim gibi stratejik kurumlarda çalışan işçiler, İstiklal Mahkemeleri tarafından yargılanıp ağır cezalara çarptırılmıştır.²²

1933 yılında Ceza Kanunu'nda değişikliğe gidilmiş ve grev, cezai müeyyideye tabi tutulmuştur. Bu dönem içerisinde, işçi örgütlenmelerinin farklı bir niteliğe kavuşturulmak istendiği görülmektedir. Örneğin bu örgütlenmeler, sendikal yapının dışında, cemiyetler biçiminde organize edilmiştir. Bu örgütlenmelerin belirleyici yönü ise, siyasal iktidar tarafından oluşturulmaları ve diğer bazı toplumsal kesimlerle birlikte işçileri de etki altına almaya yönelik olmalarıdır. Böylelikle tek parti yönetimi 1930'lu yıllarda parti içerisinde bir "İş Bürosu" ile "Cumhuriyet Halk Fırkası Esnaf ve İşçi Birlikleri Teşekkülleri Bürosu" kurmuş ve işçi kitesini de denetim altına almaya çalışmıştır. Bu amaçla çeşitli meslek ve işkolundaki işçiler tek bir dernek veya birlikte toplanmıştır. Örneğin deniz taşımacılığı işkolundaki yedi ayrı cemiyet "Deniz Amelesi Cemiyeti" adı altında birleştirilmiştir. Kamuya yönelik hizmet veren şirket işçileri "İmtiyazlı Şirketler Memur ve Müstahdem Birliği"nde bir araya getirilmiştir. Fabrika işçileri için, "Sanayi İşçileri Birliği" kurulmuştur.

19 Kemal Hikmet, "Tek Partili Dönemde İşçi Örgütlenmeleri ve Sendikal Hareketler", *Tek partili dönemde işçi örgütlenmeleri ve sendikal hareketler-Kemal ... sendika62.org/.../tek-partili-donemde-isci-orgutlenmeleri-ve-sendikal-hareketler-kema...*. Son erişim tarihi: 12 Şubat 2018.

20 Bu konuda bkz. Suna Kili, A. Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri (Sened-i İttifaktan Günümüze)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000.

21 Gülsüm Tütüncü, "İngiltere ve Türkiye'de Erken Dönem Sendikacılık Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Eylül 2015, Y. 8, S. XXIII, s.529.

22 Kemal Hikmet, "Tek Partili Dönemde İşçi Örgütlenmeleri...". Son erişim tarihi: 12 Şubat 2018.

²³ Böylelikle tek parti yönetimi, kendi kontrolünde çeşitli işçi örgütleri oluşturmuş, işçileri buralarda örgütlenmeye yöneltmiştir. Bu örgütlerin ise siyasal iktidar karşısında bağımsız davranmaları mümkün olmamıştır.

CHP, 15 Haziran 1936 tarihli İş Kanunu'na grevi yasaklayan maddeler getirmiştir.²⁴ Bu kanun dönemin siyasal anlayışını yansıtan hükümler içermektedir. Kanunun 72. maddesi grevi yasaklamıştır. 1938'de kabul edilen Cemiyetler Kanunu ise sınıf esasına dayalı her türlü dernek kuruluşunu yasakladığı için işçiler, grev yapmak bir yana, sendika kurma hakkından bile yoksun kalmışlardır.²⁵ CHP böylelikle denetimi dışındaki her türlü işçi örgütlenmesinin önüne geçmiştir. Bir başka deyimle CHP'ye bağlı olan bazı işçi dernekleri, daha doğrusu işçi örgütünden çok yardımlaşma sandıklarına benzeyen dernekler dışında kalanlara yaşam hakkı tanınmamıştır.²⁶ Tek parti yönetimi tarafından işçilere uygulanan bu baskı ortamı 1946'da cemiyet kurma yasağı kaldırılana kadar devam etmiştir.

1939-1946 yılları arasında II. Dünya Savaşı'nın etkisiyle "savaş ekonomisi" uygulandığı görülmektedir. Savaşın getirdiği olağanüstü koşullar çalışma ilişkilerini negatif yönde etkilemiştir. 1938'de yürürlüğe konan "sınıf esasına dayalı cemiyet kurma yasağı" bu dönemde de devam etmiştir. Savaş nedeniyle çıkarılan Milli Korunma Kanunu ile bütün işçilerin yaşam ve çalışma koşulları dayanılmaz derecede kötüleşmiştir. 1940 tarihli bu kanun ile günlük çalışma süresi "iş mükellefiyeti" gereğince 11 saate çıkarılmış hafta tatili kaldırılmıştır. İşçilere çalışma zorunluluğu getirilmiş, izinsiz olarak işyerlerinden ayrılmaları yasaklanmıştır. Ücretler bu dönemde reel olarak yarı yarıya düşmüş, buna karşılık enflasyon yükselmiştir.²⁷

Bununla birlikte savaşın bitiminden sonra uluslararası konjonktürün de etkisiyle Türkiye'de çok partili yaşama geçilmesi ile yaşanan değişim ve dönüşümler işçi hareketi üzerindeki etkisini hemen göstermiştir. Örneğin 1938 tarihli Cemiyetler Kanunu'ndaki sınıf esasına dayalı dernek kurma yasağı, 1946 yılında kaldırılmış ve bu durum çok sayıda sendikaların kurulmasına yol açmıştır. Dönemin demokratik eğilimlerinin etkisiyle iki sosyalist parti de kurulmuş ve bu sosyalist partilerin etkin olduğu, kısa ama etkili bir sendikacılık hareketi yaşanmıştır.²⁸ Fakat bu olumlu tablo fazla uzun sürmemiş, ABD-Sovyetler Birliği arasındaki gerginlik ve Türkiye'nin uluslararası konumlandırılma bulduğu yerin de etkisiyle bu dönemde kurulan sosyalist partiler ve onunla bağlantılı görülen sendikalar 1946 yılı sonlarında kapatılmıştır.

1950-60 dönemi çalışma ilişkilerinin ana hukuksal zeminini 1947 yılında çıkartılan 5018 Sayılı Sendikalar Kanunu oluşturur. İşçilere bireysel olarak, hatırı sayılır düzeyde haklar ve sosyal koruma sağlayan bu kanun, toplu haklar konusunda sınırlandırıcı ve yasakçıdır. Dönem boyunca ufak tefek değişiklikler dışında, esasen CHP tarafından oluşturulmuş olan bu yasada, temel hiçbir değişiklik yapılmamıştır. Soğuk Savaş Dönemi'nin de etkisiyle 1950'lerde Türkiye'de işçi hareketi, anti-komünizmin ve milliyetçiliğin çok etkili olduğu bir ortamda ve gittikçe otoriterleşen DP iktidarı altında varlığını sürdürmeye çalışmıştır.²⁹ DP,

²³ Ülkü İleri, "Tek Partili Dönem'de (1923-1946) İşçi Örgütlenmelerini Güçleştiren ve Hazırlayan Etmeler", *TUHYS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, C. 21, S. 5-6 Ağustos-Kasım 2008, s.72-73.

²⁴ www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3330.pdf

²⁵ *Türkiye'de Yapılan Grevlerin Nicel ve Nitel Değerlendirmesi (1963-1980)*, Türkiye Denizcilik Sendikası, İstanbul: Sema Matbbacılık, 1987, s.25.

²⁶ M. Şehmus Güzel, *Türkiye'de İşçi Hareketi (Yazılar-Belgeler)*, Sosyalist Yayınlar, 1993, s.163. Alıntılardan İleri, *a.g.m.*, s.74.

²⁷ İleri, *a.g.e.*, s.90.

²⁸ Yıldırım Koç, *Türkiye İşçi Sınıfı Tarihinden Yapraklar*, İstanbul: Ataal Yayınları, 1992, s.123.

²⁹ M. Hakan Koçak, "Salonlardan Meydanlara Doğru 50'lerden 60'lara İşçi Hareketi Grev Hakkının Peşinde", *Toplumsal Tarih*, S. 245, Mayıs 2014, s.59.

Türkiye İşçi Tarihine Kısa Bir Bakış ve İşçilerin İlk Kitlesele Yürüyüşü: Çorum Belediye İşçilerinin Yürüyüşü

iktidara geldikten sonra grev hakkı konusundaki ve memurlara sendika kurma hakkının tanınacağı yönündeki vaatlerini bir tarafa bırakmıştır. Bu vaatler, yerini “ülke ve toplum bu haklar için henüz hazır değildir”³⁰ şeklinde özetlenebilecek bir söyleme bırakmıştır.

1950-1960 dönemine ilişkin işçi hareketleri üzerine yapılan değerlendirmelerin genelinde, bu dönemin bir sessizlik ve tepkisizlik dönemi olduğuna ilişkin bir yargı hakimdir. Oysa yetersizliklerine, baskıcı ortama ve kısıtlayıcı hukuksal düzenlemelere rağmen sözkonusu dönemde canlı ve gelişen bir işçi hareketi olduğundan sözedilebilir. Bu dönemde Türkiye'nin birçok yerinde irili ufaklı birçok sendika kurulmuştur. Hatta günümüzde garipsenebilecek kimi alanlarda bile örgütlülüğe rastlanmaktadır. Örneğin simit fırını çalışanları, lokanta garsonları, müzisyenler gibi kesimlerin kendi sendikalarını kurmuş oldukları görülmektedir. Türkiye'nin ilk konfederasyonlaşma süreci de bu dönemin başında yaşanmış ve 1952'de Türk-İş'i ortaya çıkartmıştır.³¹ Yine bu dönemde İş Kanunu kapsamındaki işçilerin sayısı iki kat artmıştır. Sendikalı işçi sayısı 3 kat artarak 281,000'e ulaşmıştır. Ancak işçiler grev yaşağı sebebiyle sadece 27 kez greve gidebilmişlerdir.³² 1950'li yılların işçi hareketi açısından çok önemli bir gelişmesi ise 1952 yılında Türk-İş'in kurulmuş olmasıdır.

Yaşanan bu gelişmelerden dolayı 1960 sonrası işçi hareketinde ortaya çıkan ivmenin yasal düzenlemeler sayesinde bir anda ortaya çıktığını düşünmek 1950'lerin birikimini yok saymak anlamına gelir. Bu gelişme, 1950'ler boyunca biriken deneyim ve enerjinin 1960'ların başında uygun kanallar bularak ortaya çıkması şeklinde değerlendirilmelidir. Aksi takdirde, İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'ne bağlı sendikalar tarafından 1961 yılında gerçekleşen Saraçhane Mitingi'nde sıkıyönetim koşulları altında, 100 bin civarında işçinin sendikal yasaların çıkması için bir araya gelmesini sadece yasal ve kurumsal yapı değişikliği ile açıklamak doğru değildir.³³

3- 1960-1965 Döneminde İşçi Eylemleri

1960'lı yıllar, gerek siyasal ve gerekse ekonomik açıdan önemli gelişmelerin yaşandığı yıllardır. Bu dönem sendikal-siyasal mücadeleler açısından önemli mücadelelerin yaşandığı bir dönem olarak da öne çıkmaktadır. Bunun nedeni ise 1961 Anayasası ile işçi ya da memur ayrımı yapmaksızın tüm emekçilere grev ve toplu sözleşme hakkının öngörülmesi, ancak bu hakların sınırlandırılmış olması ve yasallaşmasının gecikmesidir. Bu hakların yasallaşması için iki yıl geçmesi gerekmiştir. Grev ve toplu sözleşme hakkı, işçilerin tepkileri ve mücadelesi ile ancak 24 Temmuz 1963 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Çıkarılan 275 sayılı yasa ile grevlerin yapılması belli şartlara bağlanmış, genel grev hakkı tanınmamış ve işçi sınıfının grevi siyasal amaçlarla kullanması 1961 Anayasası tarafından yasaklanmıştır.³⁴

Aslında işçi eylemlerindeki artış, 274 ve 275 sayılı yasalardan önce başlamıştır. Çünkü 1961 yılına gelindiğinde mevzuat anlamında bir değişiklik yapılmamış olmasına rağmen, varolan görece özgürlüğü ortam nedeniyle işçi eylemleri daha kolay yapılabiliştir. Bu eylemlerin ana eksenini elbette ki işçi hakları konusundaki yasal düzenlemelerin bir an önce yaşama geçirilmesi talebi oluşturmaktaydı. Fakat bununla birlikte işten atmalar ve düşük

30 Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, (çev. Yavuz Alogan), İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1995, s.158.

31 Koçak, *a.g.m.*, s.59-60.

32 Yüksel Akkaya, “Düzen ve Kalkınma Kısacasında İşçi Sınıfı ve Sendikacılık”, *Neo liberalizmin Tahribatı*, (edt. N. Balkan ve S. Savran), İstanbul: Metis Yayınları, 2004, s.144-145.

33 Turgay, *a.g.m.*, s.261.

34 Erkan Aydoğanoglu, “60'lı Yıllarda İşçi Sınıfı Mücadelesi ve DİSK'in Kuruluş Süreci”, *Özgürlük Dünyası*, S. 245, Eylül 2013, <https://ozgurlukdunyasi.org/yazarlarimiz/527-erkanaydoganoglu>. Son erişim tarihi: 24 Şubat 2018.

ücretler nedeniyle de gerçekleştirilen işçi eylemleri olmuştur.³⁵ 1961-63 döneminde 10 grev, 6 oturma grevi, 7 sakal grevi, 12 sessiz yürüyüş, 5 miting ve gösteri gerçekleştirilmiştir. 25 Kasım 1961 tarihinde Türk-İş'e bağlı İzmir İşçi Sendikaları Birliği Başkanı Burhanettin Asutay'ın öncülük ettiği İzmir İşçi Yürüyüşü bu dönemin dikkat çeken eylemlerinden biridir. Yüksek Hakem Kurulu'nun iş anlaşmazlıklarını sürüncemede bırakmasını protesto etmek ve "İzmir işçilerinin haklarını almak" amacıyla düzenlenen yürüyüşe yaklaşık 3000 işçi katılmıştır. Çıplak ayaklarla ve takunyalı çok sayıda kadın ve erkek işçinin katıldığı sessiz yürüyüş halktan büyük destek görmüş ve yabancı basın tarafından filme alınmıştır. Eylem, 1960 sonrası yapılan ilk toplu işçi eylemi olması bakımından önemlidir.³⁶

Bu süreçte gerçekleştirilen eylemler arasında özellikle İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'nin çabasıyla 1961 yılının son günü, 31 Aralık 1961 tarihinde yapılan Saraçhane Mitingi büyük önem taşımaktadır. Miting, Cumhuriyet tarihinin ilk işçi mitingi olarak sembolik bir anlam taşımaktadır. Bunun yanı sıra yaklaşık yüz bin kişinin katılması nedeniyle kitleliliği ile de işçi hareketinin 1960'lardaki mücadelesinin dönüm noktası olmuştur. Miting, sendikalaşma ve grev haklarının yasalaşması talebini ortaya koymak amacıyla düzenlenmiştir.³⁷ Bu mitingin bir başka özelliği de, o güne kadar sınırlı bir güce sahip olan ve ağırlıklı olarak siyasal iktidarların etkisinde kalan sendikaların daha etkin kuruluşlar olarak öne çıkmalarına yol açmasıdır. Ayrıca işçiler de bu mitingle, politik bilinçlerinin sınırlılığına karşın ilk defa kendi taleplerini bu kadar kitlesel bir şekilde ortaya koyma olanağı bulmuşlardır.³⁸ Bu miting farklı işkollarında çalışan işçiler için bir moral kaynağı olmuş ve onu izleyen süreçte birçok eyleme esin kaynağı olmuştur.

Saraçhane Mitingi'nden sonra 5 bine yakın işsiz Ulus Meydanı'ndan TBMM'ye yürüyüşü ve polisle çatışmaları (Açların Yürüyüşü, 3 Mayıs 1962), Yapı-İş Sendikası'nın Zonguldak Ereğlisi'nde düzenlediği miting ve işten atmalara karşı protestolar (12-13 Ağustos 1962) ve Kavel Grevi (Ocak 1963)³⁹ 1961-1963 döneminde yaşanan diğer önemli eylemler olarak verilebilir.

Grevin anayasal bir hak olarak yürürlüğe girmesiyle birlikte tüm işçi kesimlerinde görülen hareketlilik, belediye işçilerine de yansımıştır. Belediye işçilerinin grev hakkının kazanılmasından sonra gerçekleştirdikleri ilk eylem, Bursa Belediyesi otobüs şoförlerinin grevidir. 7 Kasım 1963 tarihinde başlayan grev, yirmi gün sonra, 27 Kasım'da işçilerin haklarını elde etmeleriyle sonuçlanmıştır. Bu grev Türkiye işçi hareketinin ilk yasal grevi olması açısından önemlidir.⁴⁰

Bu eylemlerden sonra da işçilerin dayanışmasını gösteren grevler yaşanmıştır. 10 Mart 1965'te Zonguldak Kozlu bölgesinde Ereğli Kömür İşletmesi'ne ait Karadeniz Gelik, Çaydamarı ve Kilimli ocaklarında çalışan 6.000 işçi, liyakat zamlarının dağıtımındaki eşitsizlikleri protesto etmek amacıyla işbaşı yapmayı reddetti. Kozlu Olayları işçilerin, mühendis, ustabaşı, çavuş gibi diğer çalışanlara verilen bir hakkı elde edebilmek için

35 Engin Sezgin, *Bir Sendika Tarihi: Genel-İş (1962-1980)*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Ankara 2006, s.51.

36 Turgay, *a.g.m.*, s.256.

37 M. Hakan Koçak, Aziz Çelik, "Türkiye İşçi Sınıfının Ayağa Kalktığı Gün: Saraçhane Mitingi", *Çalışma ve Toplum*, 2016/2, s. 647.

38 *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, Cilt: II, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998, s. 568.

39 Turgay, *a.g.m.*, s.255.

40 Sezgin, *a.g.t.*, s.51. Ayrıca bkz. Yüksel Akkaya, "Cumhuriyet Döneminde Belediye İşçi Hareketleri (1923-1980)", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 7 (3), 1998, s.24

Türkiye İşçi Tarihine Kısa Bir Bakış ve İşçilerin İlk Kitlesele Yürüyüşü: Çorum Belediye İşçilerinin Yürüyüşü

giriştikleri ve başarılı oldukları bir grevdi. Ayrıca, bu grevde, Türk-İş'in takındığı tavır, işçileri ve Türk-İş'e bağlı bazı sendikaları rahatsız ederek, Türk-İş içerisinde ilk ayrılıkçı fikirlerin oluşmasına da neden olması açısından dikkat çekicidir.⁴¹ Bu süreç, 13 Şubat 1967 tarihinde Türk-İş'ten ayrılanların, "Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu"nu (DİSK) kurmalarıyla sonlanmıştır.

4-Çorum Belediyesi İşçilerinin Yürüyüş Kararı Almalarının Nedenleri ve Eylemin Gelişimi

Ey sen Johnson Kemal, Çorumlu ağa

Medeni kanunu kaldırdın dağa

Sendika var tek işçiyi sokağa

Keyfin için atamaz atamazsın

Âşık İhsani

Yukarıdaki dizeler Âşık İhsani tarafından, çalışma haklarını tekrar elde etmek amacıyla Genel-İş Sendikası Genel Başkanı Abdullah Baştürk'ün liderliğinde Türkiye'deki ilk kitlesele yürüyüşü başlatan Çorum Belediye İşçilerini desteklemek üzere yazılmış ve bestelenmişti.⁴²

Akşam gazetesine göre dünya sendikacılık tarihindeki bu en uzun yürüyüşü⁴³ başlatan Çorumlu Belediye İşçilerinin yürüşlerinden önce de, çeşitli nedenlerle dünyanın farklı bölgelerinde benzer eylemleri görmek mümkündür. Bunların ilki 1930 yılında Hindistan'da İngilizlerin koyduğu tuz vergisini ve tuz üretme yasağını protesto amaçlı yapılan "Tuz Yürüyüşü"dür. Mahatma Gandhi, 24 gün ve 400 kilometre süren yürüyüşünü çıplak ayakla gerçekleştirmiştir. Tuz Yürüyüşü, Hindistan'ın bağımsızlık sürecini hızlandıran bir gelişme olarak yorumlanmaktadır. Dikkat çekici bir başka yürüyüş de 1934-1935 yıllarında Mao'nun önderliğinde Çin Milliyetçi Partisi'ne karşı savaşan komünistlerin, çekilme hareketleri boyunca 370 günde 12.500 kilometre yol katettikleri yürüyüşüdür. Bu yürüyüş, Çin Halk Cumhuriyeti'nin 1949'daki kuruluşuna dek, Çin Komünist Partisi'nin "güç ve direncinin simgesi" olarak kabul edilmiştir. Diğer bir yürüyüş ise, 1963 yılında düzenlenen "Washington Yürüyüşü"dür. Yürüyüşü başlatanların talepleri; devlet okullarında ırkçı uygulamalara son verilmesi, istihdam konusunda ırk ayırımına son verecek yeni bir medeni haklar yasası, asgari 2 dolar/saat ücretinin tüm çalışanlar için geçerli olmasıydı. Yürüyüşün son noktası olan Lincoln Anıtı önünde Martin Luther King, 28 Ağustos 1963'te 200 bin kişiye hitap ettiği ve "I have a dream" sözleriyle başlayan ünlü konuşmasını yapmıştır: King, tarihe geçen bu ünlü konuşmasında şunları dile getirmiştir:

"Bir rüyam var. Gün gelecek, eski kölelerin çocuklarıyla eski köle sahiplerinin çocuklarını, Georgia'nın kızıl tepelerinde kardeşlik sofrasına birlikte oturacaklar. Bir rüyam var. Gün gelecek, Mississippi eyaleti bile, adaletsizliğin ve baskıların sığağıyla bunalıp çölleşmiş olan o eyalet bile, bir özgürlük ve adalet vahasına dönüşecek. Bir rüyam var. Gün gelecek, dört küçük çocuğum, derilerinin rengine göre değil, karakterlerine göre değerlendirildikleri bir ülkede yaşayacaklar."⁴⁴

41 Özgün Millioğulları, *Türkiye'de 1960-1980 ve 1980-2005 Dönemlerinde Grev Hareketlerinin Karşılaştırılması*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Ankara, 2007, s.79.

42 "Çıplak Ayak Yürüyüşünden İşçi Kıyımına", *gazete.viransehirgazetesi.com/mobil/.../ciplak-ayak-yuruyusunden-isci-kiyimina.html*. Son erişim tarihi: 22 Şubat 2018.

43 Akşam, 17 Ağustos 1966.

44 Martin Luther King'in tarihi "Benim Bir Hayalim Var" konuşmasının 50 ...

t24.com.tr/.../martin-luther-kingin-tarihi-konusmasi-benim-bir-haylim-var-50-yili-kut...Son erişim tarihi: 12

Türkiye işçi tarihinde ilk olma özelliği taşıyan “Çorum Belediyesi İşçilerinin Yürüyüşü”, Türk-İş’e bağlı Genel-İş Sendikası ile belediye arasında yapılan toplu iş sözleşmesi görüşmelerinin uyuşmazlıkla sonuçlanmasına bağlı olarak gerçekleşti. Görüşmelerin olumsuz sonuçlanması üzerine alınan grev kararından hemen sonra, belediye, sendikanın taleplerini kabul etmiş ve toplu iş sözleşmesi imzalanmıştı. Bu yeni sözleşmeden sonra Belediye Başkanı Kemal Demirer, belediye meclisinden bir karar çıkartarak, SSK’ya bağlı olan ve sözleşme gereğince aylık 300-350 lira ücrete hak kazanan temizlik, fen ve park-bahçe işlerini Emekli Sandığı kadrolarına devrederek 250 lira ücretle çalıştırmak istemiştir. İşçiler bu duruma tepki gösterince de, bunlardan 27 kişinin görevine son verilmiştir. Ayrıca, “cadde ve sokakların temizlik işlerinde çalışamayacakları”na ilişkin rapor alan 10 işçi de işten çıkarılmıştır. Bu arada Emekli Sandığı’na geçmeyi kabul eden 10 işçinin toplu sözleşmeden doğan hakları belediye tarafından ödenmemiştir. Yasaya aykırı bir biçimde uygulanan bu lokavt üzerine Genel-İş Sendikası, işçilerin hak ettikleri tazminat, kıdem ve ihbar ödeneklerinin alınabilmesi amacıyla dava açmış, bu girişimin yanı sıra, belediye başkanını kanunsuz ve keyfi uygulamalarından dolayı protesto etmek amacıyla yürüyüş düzenleme kararı almıştır. İşlerine geri dönmek amacıyla Genel-İş Sendikası Başkanı Abdullah Baştürk’ün öncülüğünde yürüyüş başlatan işçilerden 54’ü, 27 Temmuz 1966’da Çorum’dan yola çıkarak, yirmi yedi günden beri protesto amaçlı kesmedikleri sakalları ve çıplak ayakla Ankara yürüyüşünü başlatmışlardır.⁴⁵ Eylemci işçilere iki servis otomobili ve sağlık ekibini taşıyan bir otomobil eşlik etmekteydi.⁴⁶ İşçilere destek veren Genel-İş Sendikası, basın aracılığı ile aydınlara da yürüyüşe katılmaları çağrısında bulunmuştur.⁴⁷

Sendika, işçilerin Ankara’ya yaklaşmaları üzerine Çorumlu işçileri Ankara Belediyesi’nin on bin işçisi adına Mamak’ta köprü altında, her işçiye bir ekmeğe ve bir testi su vererek karşılamayı kararlaştırmıştır.⁴⁸ Mamak’ta mola veren işçiler, “şu partiden, bu partiden olduğu için değil, zalim işveren olduğu için”⁴⁹ belediye başkanını protesto etmek ve haklarını elde etmek için çıplak ayakla yola çıktıklarını belirtmişlerdir. Bir gazetenin ifadesiyle; Türk sendikacılık tarihinin “ilk Amerikanvari yürüyüşü”nü⁵⁰ yapan işçiler, yalınayak 260 km yol kat etikten sonra 3 Ağustos’ta Ankara’ya varmışlardır.

Daha sonra Anıtkabir’i ziyaret etmek için yola çıkan işçilere, TİP Genel Sekreteri Rıza Kuas, aynı partiden milletvekili Şaban Erik, Adalet Partisi milletvekili Enver Turgut ile Türk-İş Genel Başkanı Seyfi Demirsoy ve çeşitli gençlik örgütlerinin temsilcileri de katılmışlardır.⁵¹ Anıtkabir’i ziyaretinden sonra Başbakan Demirel ile görüşmek üzere başbakanlığa yürüyen işçiler, amaçlarına ulaşamayınca, isteklerini belirten dilekçe ve afişleri başbakanlığın kapısına bırakarak buradan ayrılmışlardır.⁵²

İşçilerin protesto eylemleri devam ederken Danıştay, Türkiye Genel Hizmetler Sendikası’nın başvurusu üzerine 5 Ağustos tarihinde, temizlik işçilerinin Sosyal Sigortalar Kurumu ile olan ilgilerinin kesilerek Emekli Sandığı’na aktarılmasını iptal etmiş ve işçilerin görevlerine dönmelerinin yolunu açmıştır.⁵³ Ancak Çorum Belediye Başkanı bu

Şubat 2018). Çok farklı gerekçelerle değişik ülkelerde gerçekleştirilen yürüyüşlerin ayrıntılı bir değerlendirmesi için bkz. Rebecca Solnit, *Yol Aşkı: Yürümenin Tarihi*, (çev. Elvan Kıvılcım), İstanbul: Encore Yayınevi, 2016.

45 *Akşam*, 29 Temmuz 1966.

46 *Milliyet*, 30 Temmuz 1966.

47 *Cumhuriyet*, 2 Ağustos 1966.

48 *Cumhuriyet*, 3 Ağustos 1966.

49 *Milliyet*, 3 Ağustos 1966.

50 *Hürriyet*, 3 Ağustos 1966.

51 *Akşam*, 4 Ağustos 1966.

52 *Son Havadis*, 4 Ağustos 1966.

53 *Hürriyet*, 6 Ağustos 1966.

Türkiye İşçi Tarihine Kısa Bir Bakış ve İşçilerin İlk Kitlesel Yürüyüşü: Çorum Belediye İşçilerinin Yürüyüşü

kararı uygulamaya koymadı. Hükümetin de sorunu çözmek konusunda devreye girmemesi üzerine Ankara'da bulunan işçiler, 11 Ağustos'ta bu haksızlığı bütün ülkeye duyurabilmek için çıplak ayakla yürüyüşlerine devam etmeye karar verdiler. Plana göre önce İstanbul'a, oradan da Bursa, Balıkesir, Manisa ve İzmir'e yürüyeceklerdi.⁵⁴ Türk-İş de bir açıklama yaparak işçilerin bu kararına destek vermiş ve yürüyüşün devam edeceğini belirtmiştir. Açıklamasında ise şunlara yer vermiştir: *"Anayasamız yargı organlarının kararlarının mutlaka uygulanmasını emreder... Bugüne kadar Türk-İş ve Genel İş Sendikası, muhatap olarak Çorum Belediyesini almış bulunuyorlardı. Bu andan itibaren muhatap, Danıştay kararlarının uygulanmasına ve dolayısıyla Anayasa'nın çiğnenmesine göz yuman bütün ilgililer olacaktır."*⁵⁵ Yürüyüşün ilk durağı olan İstanbul yürüyüşü 15 Ağustos'ta başlamış, yürüyüşe Fikir Kulüpleri Federasyonu Genel Başkanı Hüseyin Ergun ile Merkez Yönetim Kurulu üyesi Ahmet Arlı da destek vermek amacıyla katılmışlardır.⁵⁶

Bu eyleme başta Türkiye İşçi Partisi (TİP) ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) olmak üzere birçok çevreden de destek verilmiştir.⁵⁷ Özellikle o dönemin en güçlü gençlik örgütü olan Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF) ve Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) kamuoyuna çağrıda bulunarak bu eyleme destek verme çağrısında bulunmuşlardır.⁵⁸ Destek verenler arasında Metal-İş Sendikası Genel Başkanı ve aynı zamanda AP İstanbul Milletvekili Kaya Özdemiroğlu'nun bulunması ise o dönemdeki sendika ve işçi dayanışmasını göstermesi açısından çok önemlidir. Gerede'ye kadar işçilerle birlikte yaklaşık 5 km yürüyen Özdemiroğlu⁵⁹ onlara seslenerek, *"Davanızda tamamen haklısınız bozulmadan mücadelenize sonuna kadar devam ediniz... Danıştay kararlarını tanımayan bir Belediye Başkanı ile tesadüfen aynı partide bulunuyoruz..."*⁶⁰ demiştir. Genel-İş Sendikası da *"Yürüyüş sırasında ölen işçilerimiz olursa öldükleri yere gömülecek ve adlarına da sendika şehidi anıtı dikilecektir. Ölümlere sebep olanlar ise daima işçi düşmanları olarak anılacaklardır"* açıklamasını yaparak kamuoyu dikkatini çekmeye çalışmıştır.⁶¹

Yürüyüş güzergahında bulunan bir çok yerleşim biriminde de işçilere yakın ilgi gösterilmiş ve destek verilmiştir. Örneğin Bolu'nun Yeniçağ ilçesinde belediye başkanı ve kalabalık bir halk topluluğu tarafından karşılanan işçilere yemek ve barınma konusunda yardımcı olunmuş ve Belediye Gazinosu'nda geceyi geçirmeleri sağlanmıştır. Bolu'ya 25 km kala ise karayolları dördüncü bölge müdürlüğündeki işçiler aralarında topladıkları 400 lirayı işçilere dağıtmak üzere sendika temsilcisine teslim etmişlerdir.⁶² Eylem devam ederken Çorum Belediye Başkanı işlerine son verdiği işçilerden sadece 10 kişiyi işe geri alabileceğini, diğerlerinin ise başka yerlerde istihdam edilmesini sağlamaya çaba göstereceğini söylemiş ve eylemin bitirilmesini istemiştir. İşçiler ise Danıştay kararlarının uygulanmasını ve bütün işçilerin işe geri alınmalarını talep etmişlerdir.⁶³

Eylemlerine devam eden işçiler Bolu girişinde belediye başkanı ve halk tarafından, kendi deyimleriyle "krallar gibi karşılanmışlar"dır. Burada aş kazanları kurulmuş, Bolu Belediyesi işçileri kendi elleriyle yemek servisinde bulunmuşlar, Bolu Folklor Ekibi de

54 *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, Cilt:1, İstanbul. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996, s.246-247.

55 *Cumhuriyet*, 14 Ağustos 1966.

56 "İkinci Ölüm Yürüyüşü Bugün Başlıyor", *Akşam*, 15 Ağustos 1966; *Cumhuriyet*, 16 Ağustos 1966.

57 *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, s.247.

58 İsmail Asil, "Çıplak Ayakların Yürüyüşü", www.realitehaber.com. Son erişim tarihi:22 Kasım 2017.

59 *Milliyet*, 20 Ağustos 1966.

60 *Akşam*, 20 Ağustos 1966.

61 İsmail Asil, "Çıplak Ayakların Yürüyüşü", www.realitehaber.com. Son erişim tarihi:22 Kasım 2017.

62 *Akşam*, 21 Ağustos 1966.

63 *Milliyet*, 20 Ağustos 1966.

Çorum yöresinden oyunlar oynamışlardır.⁶⁴ İzmit'te ellerinde taşıdıkları, "Reyimizi aldılar, işimizden attılar", "Dünya duydu sesimizi, kanunsuzlar dumadı", "Ellerimizden alınan hakları ayaklarımızla geri alacağız", "Anayasada yazılı haklarımızı çiğnetmeyeceğiz" gibi pankartlarla eylem yaparken, TİP İzmit Senatörü Fatma Hikmet İşmen tarafından karşılanmışlardır. İşmen, işçilere anayasa kitapçıkları dağıtmış, kafile başkanı da bu kitapçıkları Cumhurbaşıkanı Sunay, Başbakan Demirel ve Çorum Belediye Başkanı'na postalamıştır.⁶⁵

Yürüyüşe başından beri ilgisiz kalan Cumhuriyet Halk Partisi ise, eylemin sonlarına doğru Zonguldak milletvekili Bülent Ecevit aracılığı ile bir basın açıklaması yapmıştır. Ecevit bu açıklamada, "Çorumlu işçilerin ayakları, Demirel'in yüreği nasırlanmış" derken⁶⁶, başbakanı, hukuk devleti anlayışından uzak ve sorunun çözümünde duyarsız olmakla suçlamıştır.

Çeşiti çevreler ve sendikalardan bu eyleme destek verirken, kimileri de mesafeli durmayı veya karşı çıkmayı tercih etmişlerdir. Yürüyüşçülerin Düzce'de karşılaştıkları tutum buna örnek olarak verilebilir. 22 Ağustos'ta Düzce'ye ulaşan işçiler, "Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu"na göre 48 saat önceden haber vermedikleri gerekçesiyle kaymakam tarafından ilçeye sokulmamışlardır. Kaymakamlık sıkı güvenlik önlemleri alarak, işçilerin ve onları karşılayan kitlenin ilçe merkezinden geçmesine izin vermemiştir. Düzce sınırında belediye bandosu tarafından törenle karşılanan işçiler, geceyi ilçe dışında geçirmek zorunda kalmışlardır.⁶⁷ Ayrıca İzmit'te de temsilcilikleri bulunan birçok sendika, eylemcileri karşılayıp destek verirken, İzmit Belediyesi Temizlik İşçileri Sendikası yürüyüşün, "*Genel İş'in bir tertibi olduğunu*" ileri sürerek eyleme destek vermeyeceğini açıkladı. Dönemin belediye başkanı da yürüyüşün hükümete karşı olduğunu iddia ederek, karşılama için talep edilen belediye bandosuna izin vermedi.⁶⁸ Ancak genel anlamda bu yürüyüşe, güzergah üzerinde bulunan birçok yerde eyleme ağırlıklı olarak destek verildiğini belirtmek mümkündür. Örneğin dayanışma girişimleri sonucu oluşturulan Türkiye İşçi, Gençlik, Öğretmenler Dayanışma Konseyi (TİGÖK) işçileri, Hendek'te karşılamış ve yürüyüşçülere katılarak onlarla birlikte Taksim meydanındaki Atatürk Anıtı'na gelmişlerdir.⁶⁹ Bu eylem ayrıca uluslararası işçi sendikaları tarafından da desteklenmiştir. Örneğin Uluslararası Kamu Çalışanları Sendikaları Federasyonu (PSI), yürüyüşü desteklediğini açıklamıştır. Ayrıca federasyon başkanı, Genel-İş Sendikası Başkanı Abdullah Baştürk'ü Helsinki'de yapılacak konsey toplantısına davet etmiştir. Baştürk, 20 Ağustos'ta sözkonusu toplantıya katılmak üzere Helsinki'ye gitmiştir. Bunun dışında PSI sorunun çözümü için Başbakan Süleyman Demirel nezdinde de girişimde bulunmuştur.⁷⁰ Eylem başladığından beri sessiz kalmakla suçlanan Türk-İş⁷¹ ise, eylemin Türkiye ve dünya kamuoyunda yankı bulması üzerine, 19 Ağustos tarihinde bir bildiri yayımlayarak, sorunun çözümü için iyi niyetli girişimlerini sürdürdüğünü ama bir sonuç alınmadığını açıklamıştır. Ayrıca Sendika Genel Sekreteri Halil Tunç, sorun konusunda Başbakan Demirel ile görüştüğünü, başbakanını

64 *Akşam*, 22 Ağustos 1966.

65 *Akşam*, 28 Ağustos 1966.

66 *Akşam*, 29 Ağustos 1966.

67 *Cumhuriyet*, 23 Ağustos 1966.

68 Aziz Çelik, "İşçilerin 51 Yılı Önceki Adalet Yürüyüşü", *Birgün*, 19 Haziran 2017.

69 "Çorum Belediye İşçileri", Çorum Haber Gazetesi, www.Corumhaber.Net/Corum-Belediye-İscileri-Makale,5072.Html. Son erişim tarihi: 22 Kasım 2017.

70 *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, s.247.

71 Türk-İş'in kuruluşundan beri hükümetin kontrolünde olduğu görüntüsüne sahip olması ve darbe sonrasında da hükümetle daha uyumlu bir politika izlemesi, Kavel Grev'i boyunca pasif kalması gibi nedenlerle daha önce de eleştirilere uğradığı görülmektedir. Bu konuda bkz. Erdiç Yazıcı, *Osmanlı'dan Günümüze Türk İşçi Hareketi*, Ankara: Aktif Yayınları, 1996, s.141.

Türkiye İşçi Tarihine Kısa Bir Bakış ve İşçilerin İlk Kitlesele Yürüyüşü: Çorum Belediye İşçilerinin Yürüyüşü

“Meselenin halli için bizzat meşgul olacağını” belirtmesine rağmen sorunun devam ettiğini söylemiştir.⁷² Eylemin uluslararası sendikalar tarafından sahiplenilmesi üzerine ise Türk-İş daha açık ve sert bir tutum takınarak Genel Sekreter Halil Tunç aracılığı ile şu açıklamayı yapmıştır:

“... Haklar kanunlara saygı gösterilerek alınamamaktadır. Çorumlu işçiler yargı organlarının kararlarına rağmen görevlerine iade edilmemektedir. Artık görülmektedir ki yurdumuzda kanunsuzluklar himaye ve hatta teşvik edilmektedir. Bu olay yurdumuzda mutlaka bir rejim münakaşası açılması gerektiğini göstermiştir. Bu münakaşaya açılmalı, demokrasi adı altında oynanan oyun, kamu oyunun gözleri önüne serilmeli ve rejimimizi kurtaracak tedbirler derhal alınmalıdır.”⁷³

İşçiler 31 Ağustos'ta İstanbul'a ulaştılar. İstanbul'da bulunan elli yedi sendika temsilcisi ile birlikte Taksim'e yürüyüşe geçtiler. Kortej İstanbul Teknik Üniversitesi önüne geldiğinde çoğunluğu Türkiye Millî Talebe Federasyonu'na (T.M.T.F.) üye olan öğrencilerden bazıları Türk-İş'i protesto eden sloganlar attılar. Taksim'e ulaşan işçiler Atatürk Anıtı'na çelenk koydular. Burada Genel-İş Sendikası yöneticileri yürüyüşün amacını belirten konuşmalar yaptılar. Türk-İş adına konuşmak isteyen temsilci ise protestolar nedeniyle konuşamadı. Bu sırada göstericilere müdahale eden polis, aralarında Deniz Gezmiş'in de olduğu dört kişiyi gözaltına almıştır.⁷⁴

İstanbul'a ulaşan işçiler eylemlerine hemen son vermeyip burada beklemeye başladılar. Bu gelişmeler üzerine eylül ayının ilk haftasında başbakanın daveti üzerine Ankara'ya gelen Çorum Belediye Başkanı, önce Başbakan Demirel ile, daha sonra ise İşçileri ve Çalışma Bakanları ile sorun hakkında görüşmüştür. Yapılan toplantılardan sonra 26 işçinin yeniden işe alınması, hasta oldukları gerekçesiyle daha önce doktor raporu alan 9 işçinin emekli edilip SSK'dan maaş bağlanmasına, geri kalan işçilere de Çorum'da başka kurumlarda iş bulunmasına karar verilmiştir. Alınan bu karar Türk-İş ve Genel-İş Sendikası temsilcilerine bildirilmiştir.⁷⁵ Fakat sendikalar bu kararı kabul etmeyip bütün işçilerin talepleri doğrultusunda işe alınmalarını istemiştir. Özellikle daha önceki tavırları nedeniyle sıklıkla eleştirilen Türk-İş, sendika adına Genel Sekreter Halil Tunç aracılığı ile çok sert bir açıklama daha yapmıştır. Tunç, Türkiye'de artık kanunların hiçe sayıldığını ifade edip, Çorumlu işçilerin hakları alınana kadar “Çok sert, çok cetin mücadele vereceklerini” belirtmiştir. Tunç, temizlik işçileri hakkında Çorum AP İdare İl Kurulu'nun karar aldığını ve belediye meclisi tarafından da uygulandığını, son olarak Çalışma Bakanı Ali Naili Erdem'in Çorum İl Başkanı'nı ikna edemediği için Belediye Başkanı'nın işçilere haklarını vermediğini iddia etmiş ve şunları eklemiştir:

“Bu, Türkiye'de bir parti meselesi oldu. Bundan böyle karşımızda Çorum Belediyesi değil, mücadele için hükümeti bulacağız... Türk sendikacılığına darbe indirilmek isteniyor. Bundan böyle Hükümete karşı Türk-İş'in tepkisi çok sert olacak. Hakları korumak, kanunları uygulamak için her türlü çaraya başvuracağız. Mücadele hedefimiz Hükümettir. Bu memlekette kanunlar çiğnenecekse ve bu devam edecekse, gerekirse kanunlara saygı sağlamak için, kanunsuz olduğu halde, biz de genel greve gidebiliriz...”⁷⁶ Bu açıklamanın yanı sıra Türk-İş, Çorumlu işçilerin sorunları çözülmezse, 750.000 üye işçisiyle yurt genelinde Ankaraya yürüyüşe geçeceğini de açıklamıştır.⁷⁷

72 Cumhuriyet, 20 Ağustos 1966.

73 Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, s.247.

74 Son Havadis, 1 Eylül 1966.

75 Hürriyet, 5 Eylül 1966.

76 Hürriyet, 7 Eylül 1966.

77 Yaşar Üstel, “Çorum'a Döndüler, Davalarından Dönmediler”, Yurdun Sesi, S. 39-40, Eylül-Ekim 1966, s. 9.

Açıklamalardan hemen sonra Türk-İş, İstanbul Taksim’de 36 iş kolunda kurulu bulunan sendikaların katılımı ile büyük bir miting yapılması kararını almış ve hazırlıklara başlamıştır.⁷⁸ 31 Ağustos’ta İstanbul’a ulaşan işçiler ise eylemlerini bitirmeyip İstanbul’da beklemeye başlamışlardır. Nihayet eylül ayı ortasında Çorum Belediyesi işçilerin işe geri dönmelerini kabul etmiş ve 720 kilometrelik Türkiye tarihinin en uzun işçi yürüyüşlerinden biri zaferle sonuçlanmıştır. İşçiler yürüyerek geldikleri İstanbul’dan, otobüslere binerek Çorum’a dönmüşlerdir.⁷⁹ Böylece işçiler uzun süren bir mücadelele sonucunda taleplerinin bir kısmını elde etmişlerdir.

Belediye işçilerinin 51 yıl önceki yalınayak yürüyüşü, pek çok başka örnekle doğrulandığı gibi yürümenin hak ve adalet arayışının en etkili aracı olduğunu da göstermiştir.⁸⁰ 54 gün süren ve toplam 750 km’yi bulan bu yürüyüş, hem eylem biçimi olarak ve hem de aldığı olumlu sonuçla, kendisinden sonrakilere örnek olmuştur. “Ölüm Yürüyüşü” adı verilen bu eylem, işçilerin kazanımı ile sonuçlanmıştır. Bu kazanım, sadece Çorum’lu temizlik işçilerinin bir kazanımı olmakla kalmamış, Anayasa ve yasalarla verilen çalışma özgürlüğünü ve sendikal hakların korunması mücadelesini de yükseltmiş ve yüceltmıştır.⁸¹

Yürüyüşün başarılı bir şekilde sonuçlanmasında önemli rol oynayan Genel-İş Sendikası yaptığı açıklamada, yürüyüşün başarıya ulaşmasında sendikal dayanışmanın önemli bir rol oynadığını, Ges-İş, Yol-İş, DYF-İş, Lastik-İş, Sağlık-İş, Teksif ve Metal-İş’in bu dayanışmada öne çıkan sendikalar olduğunu belirtmiştir.⁸² Türkiye’nin en büyük sendikası olan Türk-İş’i ise eyleme yeterli desteği vermemekle suçlamıştır. Bu eylemden kısa bir süre sonra da 1976 yılında Devrimci İşçi Sendikası Konfederasyonu’na (DİSK) üye olmuştur.⁸³

Sonuç

Türkiye işçi tarihinde çalışanların örgütlenme çabaları ve ilk eylemleri 19.yy’ın son çeyreğine kadar geri götürülebilir. Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde başlayan bu hareket, hak ve özgürlüklerin genişletilmesine bağlı olarak gelişmiş, yine bu alandaki kısıtlamalara bağlı olarak ise güç kaybetmiştir. Cumhuriyet’in kuruluşundan sonra da uzun bir süre Osmanlı döneminden kalma düzenlemeler geçerli olduğu için haklar konusunda herhangi bir gelişme sağlanamamıştır. II. Dünya Savaşı’ndan sonra Türkiye’de çok partili yaşama yeniden geçilmesi ve göreceli olarak siyasal baskıların azalması ile birlikte yeni yasal düzenlemeler yapılmış, böylelikle işçilerin örgütlenmeleri ve hak talebinde bulunmaları daha da kolaylaşmıştır.

1950 yılında gerçekleşen iktidar değişimi işçi hareketine de olumlu yansımış, 1952’de Türkiye’nin ilk işçi sendikası olan Türk-İş kurulmuştur. Bu dönemde grev hakkı elde edilememekle birlikte ve grevin yasak olmasına rağmen birçok işçi eyleminin gerçekleştirdiği de bilinmektedir. Bu nedenle 1950-1960 dönemi, işçi örgütlenmeleri ve eylemleri açısından dikkat çekici bir hareketliliğin olduğu bir dönem olarak kabul edilebilir. Bununla birlikte çalışanlarla ilgili asil gelişmeler 1961 Anayasası ile elde edilebilmiştir. Çünkü 1963 yılına kadar yürürlüğe girmemekle birlikte, ilk kez işçilere grev hakkı tanınmıştır. Bu süreçte yaşanan çeşitli siyasal ve ekonomik gelişmelerin de etkisiyle işçiler arasındaki dayanışma bilincinin de güçlendiği görülmektedir. Araştırma konusu

78 *Hürriyet*, 8 Eylül 1966.

79 *Hürriyet*, 16 Eylül 1966.

80 “İşçilerin 51 Yıl Önceki Adalet Yürüyüşü”, *Birgün*, 19 Haziran 2017.

81 “Abdullah Baştürk’ün Yaşam Öyküsü”, *portreler.fisek.org.tr/abdullah-basturk-yasam-oykusu/*. Son erişim tarihi: 26 Şubat 2018.

82 *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, s.247.

83 Çelik, a.g.m., *Birgün*, 19 Haziran 2017.

Türkiye İşçi Tarihine Kısa Bir Bakış ve İşçilerin İlk Kitlesele Yürüyüşü: Çorum Belediye İşçilerinin Yürüyüşü

olan ve niteliği açısından Türkiye’de bir ilk olarak kabul edilen Çorum Belediye İşçilerinin yürüyüşünü de çalışanların o güne kadar elde ettikleri kazanımların bir sonucu olarak görmek yanlış bir değerlendirme olmaz. Çorum-İstanbul arasında gerçekleştirilen ve 34 gün süren bu yürüyüş, başta dönemin basını olmak üzere birçok kesim tarafından ilgi ile takip edilmiş ve desteklenmiştir. Dönemin en büyük işçi sendikası olan Türk-İş, destek konusunda eylemin başlangıcında yeterince aktif davranmasa da süreç içerisinde eylemi sahiplenmiştir. Özellikle başlangıcından itibaren eylem destek veren ve organize eden Genel-İş Sendikası’nın çabaları ve çeşitli uluslararası işçi sendikalarının da devreye girmesi ile eylem çalışanların lehine sonuçlandırılmıştır.

Gerek 1960’lı yıllarda gerçekleştirilen işçi eylemlerinin bütününe, gerekse araştırma konusu olan Çorum Belediye İşçilerinin eylemine bakıldığında genel anlamda bu eylemlerin temel özelliğinin önemli ölçüde ekonomik nedenlere dayalı olarak ortaya çıkmış olmasıdır. Bir başka deyimle 1960’lı yıllardaki bu eylemlerin siyasal niteliği yoktur ve sınıf bilincine dayalı olarak gelişmemiştir. Türkiye’de işçi hareketinin siyasal bir karaktere bürünmesi ancak 1970’lerde gerçekleşecektir.

KAYNAKÇA

A-Gazete ve Dergiler

Akşam

Birgün

Cumhuriyet

Hürriyet

Milliyet

Son Havadis

Yurdun Sesi

B-Kitap ve Makaleler

Ahmad, Feroz (1995), *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, (çev. Yavuz Alogan), İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Akkaya, Yüksel (2004), “Düzen ve Kalkınma Kısacasında İşçi Sınıfı ve Sendikacılık”, *Neo liberalizmin Tahribatı- Türkiye’de Ekonomi, Toplum ve Cinsiyet*, (edt. Neşecan Balkan, Sungur Savran), İstanbul: Metis Yayınları.

Akkaya, Yüksel (1998), “Cumhuriyet Döneminde Belediye İşçi Hareketleri (1923-1980)”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 7 (3).

Çelik, Aziz (2017), “İşçilerin 51 Yıl Önceki Adalet Yürüyüşü”, *Birgün*, 19 Haziran 2017.

Doğan, Cem (2012), “Türk İş Hukuku ve Çalışma Alanına Uzlaşma Kurulunun Girişi: Tatil-i Eşgal Kanunu Üzerine Bir Değerlendirme”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, s.273-296.

Erdal, Serkan (2015), “Osmanlı Sanatkâran Cemiyeti”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19 (1), ss.163-178.

Gülmez, Mesut (1991), *Türkiye’de Çalışma İlişkileri (1936 Öncesi)*, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları.

Güzel, Şehmus (1996), *Türkiye’de İşçi Hareketleri 1908-1984*, İstanbul: Kaynak Yayınevi.

İleri, Ülkü (2008), “Tek Partili Dönem’de (1923-1946) İşçi Örgütlenmelerini Güçleştiren ve Hazırlayan Etmenler”, *TUHYS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, C. 21, s. 5-6.

Karakışla, Yavuz Selim (1988), "Osmanlı Sanayi İşçisi Sınıfının Doğuşu 1839-1923", *Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine İşçiler 1839-1950*, (der. Donald Quataer Eric Jan Zürcher, çev. Cahide Ekiz), İstanbul: İletişim Yayınları.

Kili, Suna ve Gözübüyük, A. Şeref (2000), *Türk Anayasa Metinleri (Sened-i İttifaktan Günümüze)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Koç, Yıldırım (1992), *Türkiye İşçi Sınıfı Tarihinden Yapraklar*, İstanbul: Ataol Yayınları.

Koçak, M. Hakan (2014), "Salonlardan Meydanlara Doğru 50'lerden 60'lara İşçi Hareketi Grev Hakkının Peşinde", *Toplumsal Tarih*, S. 245, s.58-62.

Koçak, M. Hakan, Çelik, Aziz (2016), "Türkiye İşçi Sınıfının Ayağa Kalktığı Gün: Saraçhane Mitingi", *Çalışma ve Toplum*, 2016/2, s. 647-678.

Sencer, Oya (1969), *Türkiye'de İşçi Sınıfı*, İstanbul: Habora Kitabevi Yayınları.

Solnit, Rebecca (2016), *Yol Aşkı: Yürümenin Tarihi*, (çev. Elvan Kivilcim), İstanbul: Encore Yayınevi.

Ökçün, A. Gündüz (1982), *Tatil-i Eşgâl Kanunu 1909, Belgeler Yorumlar*, Ankara: Ankara Üniversitesi SBFY.

Toprak, Zafer (1981), "1909 Tatil-i Eşgâl Kanunu ve Grev Yasağı", *Toplum ve Bilim*, S. 13, Bahar 1981, s.411-156.

Turgay, Feyza (2017), "1960-1963 Dönemi İşçi Eylemlerine Aşağıdan Bakmak", *İnsan&İnsan*, Y. 4, S. 13, Yaz: 2017, s.253-263.

Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi (1996), C. 1, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını.

Türkiye'de Yapılan Grevlerin Nicel ve Nitel Değerlendirmesi (1963-1980), Türkiye Denizcilik Sendikası, İstanbul: Sema Matbbacılık, 1987.

Tütüncü, Gülsüm (2015), "İngiltere ve Türkiye'de Erken Dönem Sendikacılık Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Eylül 2015, Y. 8, S. XXIII, s. 493-539.

Üstel, Yaşar (1966), "Çorum'a Döndüler, Davalarından Dönmediler", *Yurdun Sesi*, s. 39-40.

Yazıcı, Erdinç (1996), *Osmanlı'dan Günümüze Türk İşçi Hareketi*, Ankara: Aktif Yayınları.

C-Tezler

Millioğulları, Özgün (2007), *Türkiye'de 1960-1980 ve 1980-2005 Dönemlerinde Grev Hareketlerinin Karşılaştırılması*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Ankara.

Sezgin, Engin (2006), *Bir Sendika Tarihi: Genel-İş (1962-1980)*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Ankara.

D-İnternet Erişimleri

"Abdullah Baştürk'ün Yaşam Öyküsü", portreler.fisek.org.tr/abdullah-basturk-yasam-oykusu/ (26 Şubat 2018).

"Çıplak Ayak Yürüyüşünden İşçi Kıyımına", gazete.viransehirgazetesi.com/mobil/.../ciplak-ayak-yuruyusunden-isci-kiyimina.html. Son erişim tarihi: 22 Şubat 2018.

"Çorum Belediye İşçileri", *Çorum Haber Gazetesi*, www.Corumhaber.Net/Corum-Belediye-Iscileri-Makale,5072.Html. Son erişim tarihi: 22 Kasım 2017.

Erkan Aydoğanoglu, "60'lı yıllarda işçi sınıfı mücadelesi ve DİSK'in Kuruluş Süreci", *Özgürlük Dünyası*, S. 245, Eylül 2013, <https://ozgurlukdunyasi.org/yazarlarimiz/527-erkanaydoganoglu>. Son erişim tarihi: 24 Şubat 2018.

İsmail Asil, "Çıplak Ayakların Yürüyüşü", www.realitehaber.com, Son erişim tarihi:22 Kasım 2017.

Türkiye İşçi Tarihine Kısa Bir Bakış ve İşçilerin İlk Kitlesele Yürüyüşü: Çorum Belediye İşçilerinin Yürüyüşü

İşçilerin 51 yıl önceki adalet yürüyüşü, <https://www.birgun.net> › Çalışma Yaşamı.

Kemal Hikmet, “Tek Partili Dönemde İşçi Örgütlenmeleri ve Sendikal Hareketler”, sendika62.org/.../tek-partili-donemde-isci-orgutlenmeleri-ve-sendikal-hareketler-kema...). Son erişim tarihi: 12 Şubat 2018.

Martin Luther King’in tarihi ‘Benim Bir Hayalim Var’ Konuşmasının 50 ...

t24.com.tr/.../martin-luther-kingin-tarihi-konusmasi-benim-bir-haylim-var-50-yili-kut...
Son erişim tarihi: 12 Şubat 2018.

“Osmanlı’da İşçi Hareketleri ve Osmanlı Sosyalist Fırkası”, www.dunyabulteni.net/tarihten.../osmanlida-isci-hareketleri-ve-osmanli-sosyalist-firka. Son erişim tarihi: 12 Şubat 2018.